

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ • UYGUR KOCABAŞOĞLU.....	7
ÖNSÖZ.....	15

BİRİNCİ KISIM

ALMANYA, FRANSA, BELÇİKA

BİRİNCİ BÖLÜM

Gençlik, Aşk ve Şiir.....	21
---------------------------	----

İKİNCİ BÖLÜM

Din, Felsefe ve Siyaset.....	35
------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Fethedilecek Yeni Dünyalar.....	45
---------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Komünizmin Başlangıçları.....	63
-------------------------------	----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Devrim Yılı.....	81
------------------	----

ALTINCI BÖLÜM

Marksizm: İlk Evre.....	95
-------------------------	----

İKİNCİ KISIM

İNGİLTERE

YEDİNCİ BÖLÜM

İngiltere'deki İlk Yıllar 115

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Siyaset ve Gazetecilik 133

DOKUZUNCU BÖLÜM

Doğu Sorunu 153

ONUNCU BÖLÜM

Londra'daki "Emigré"ler 171

ONBİRİNCİ BÖLÜM

"Yahudi Zenci" 197

ÜÇÜNCÜ KISIM

ENTERNASYONAL

ONİKİNCİ BÖLÜM

Enternasyonal'in Doğuşu 227

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Enternasyonal'deki Çatlak:
Fransa-Prusya Savaşı 255

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Enternasyonal'in Çöküşü: Marx ve Bakunin 277

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

Marksizm: Son Evre 315

ONALTINCI BÖLÜM

"Koca Nick" 337

BİBLİYOGRAFİK NOTLAR 365

DİZİN 369

SUNUŞ

Elimizde ilginç bir kitap var. Yazarı ünlü tarihçi Edward Hallett Carr; konusu Karl Marx; kitabın kendisi “bağnazlık üzerine bir araştırma” olarak hayli bağnaz bir eser. Carr, 20. yüzyılın, özellikle Türkiye okurunun görece iyi tanıdığı tarihçilerinden birisidir. Bize, “tarihin ne olduğunu” ve Bolşevik İhtilaliyle, Sovyet Rusya’yı öğreten başlıca öğretmenlerden birisi. On dört ciltten oluşan 1917 sonrası Rusya siyasi tarihini ele alan dev eserinin yanı sıra, *Dostoyevski*, *Karl Marx*, *Mikhail Bakunin* gibi tarihin ünlüleri üzerine biyografiler yazmış; Birinci Büyük Savaş sonrası İngiliz dış politikasını, milliyetçiliği, barışı, Sovyetler’in Batı üzerindeki etkisini, iki savaş arasında Alman-Sovyet ilişkilerini incelemiş ve yazmış bir yazar E.H. Carr. Uzun ve verimli geçen ömrü boyunca üç şapkası olmuş: diplomat, gazeteci, tarihçi. Bu üç kapasiteyle yürüttüğü çalışmaların ortak paydası ise Marksist olmayan bir “Sovyet uzmanı” olmasıydı.

Biyografisini yazan Jonathan Haslam’ın sözcükleriyle Carr’ın adı:

Tarih öğretmenlerine ve öğrencilerine tahrik edici polemikliği *Tarih Nedir?*’le tanıdık gelir. Sovyet tarihi uzmanları onu, Lenin’den Stalin’e Rus devrimini kapsayan göz korkutucu on

dört ciltten fazla eserin yazarı olarak hatırlayacaklardır. İlgili sıradan okur kadar 19. yüzyıl Rusya'sını ilginç bulanlar için *Romantik Sürgünler*'de Herzen'in ve çevresinin portresini enfes bir şekilde çizen birisidir. Siyaset bilimci için *Yirmi Yıllık Bunalım* hâlâ bir klasiktir. Yıllarca ülkesine diplomat ve *The Times*'ın tartışmalar yaratan editör yardımcısı olarak hizmet etmiştir. Ailesi için o her zaman "Profesör"dü. Dostları ve beraber çalıştıkları için ise yalnızca Ted.

Edward (Ted) Hallett Carr 28 Haziran 1892'de Londra'nın kuzeyinde hızla gelişen banliyösü Upper Halloway'de, kendi ifadesiyle "orta-orta sınıf" bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Orta öğrenimini Londra'daki Merchant Taylors adlı okulda, yüksek öğrenimini ise bir zamanlar babasının da matematik öğrencisi gördüğü Cambridge Üniversitesi'nin Trinity Kolej'inde tamamladı. Eski Yunan ve Roma tarihi ve dillerini okudu. 2 Haziran 1916 tarihinde mezun olduktan üç gün sonra İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda meslek memuru olarak hayata atıldı. İlk görevi bakanlığın Kaçakçılık Dairesi'nin Kuzey ülkeleriyle ilgili bakan şubesiydi. Rusya'yı ilk tanınması herhalde böyle olmuştu. Bu ülkede 1917 ihtilali ve özellikle Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi, kendi ifadesiyle Carr'a, "bir daha asla kaybetmediği kesin bir tarih duygusu" vermişti ve bu duygu yine kendi ifadesiyle "*çok yıllar sonra*" onu bir tarihçi yapacaktı.

Bolşevik devrimi olduğu sırada Lenin ve Troçki'nin kimi devrimci görüşleri hakkında belli belirsiz bir şeyler duymuş olsa da Marksizm hakkında hiçbir şey bilmeyen ve Marx'ın adını muhtemelen hiç duymamış olduğunu itiraf eden Edward Carr meslektaşlarının ve genel olarak çağdaşlarının pek çoğundan farklı bir tutumla bu ülkede olup bitenlere kulak kabartılması gerektiğini kavramıştı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz delegasyonuyla Paris Barış Görüşmeleri'ne katıldı; Milletler Cemiyeti'nin esaslarını hazırlayan komisyonda görev yaptı. Daha sonra da İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda kurulan Kuzey Dairesi'nde çalıştı. Riga'daki Britanya delegasyonunda görevlendirilmesi onun

Sovyet Rusya'ya biraz daha yaklaşmasına neden oldu. 1925 yılında Rusça öğrenmeye başladı ve kısa süre sonra Rus edebiyatını izleyebilir hale geldi. Bakanlıktaki görevi 1936 yılında istifa edip ayrılmasıyla son bulacaktır.

Ancak bu arada Carr edebî aleme de adımını atmıştı. Kimi dergilerde yazı denemeleri yaptıktan sonra ilkin Dostoyevski üzerine bir biyografi çalışmasına başladı. 1929 yılı ortalarında araştırmasının çoğunu tamamlamıştı. Bir iki yayınevi tarafından reddedilmesinin ardından son denediği Allen and Unwin Yayınevi kitabı basmayı kabul etti. *Dostoyevski*, Carr'ın hayatında bir dönüm noktası olacaktır. Bundan sonra Bakunin ve biraz da yapay bir şekilde Karl Marx'la ilgilenmeye başladı. *Dostoyevski* henüz yayınlanmadan Rus anarşizminin babası *Mikhail Bakunin* üzerine çalışmaya koyuldu. Ama belki de yarıncılar fazla ilgi göstermedikleri için *Bakunin*'i bir tarafa bırakıp bir başka Rus devrimcisi Aleksandr Herzen ve çevresi üzerine çalıştı. *Dostoyevski* 1931'de, *Romantik Sürgünler* (Herzen) ise 1933'te yayınlanacaktır.

Yazarlığı ve diplomathığı birlikte yürütmeye çalışan Carr, *Bakunin*'i yayınlamakta kararlıydı ama yayıncı bulamıyordu. O kitabın yerine bir yayınevi (J. M. Dent & Sons Ltd.), ölümünün ellinci yılı yaklaşmakta olan Karl Marx'ın biyografisini yazmasını önerdi. "Marx hakkında önemli olan hemen hemen hiçbir şeyi bilmeden" diyor Carr, "şeytana uydum". Ve devam ediyor:

Hiçbir şey anlamadan *Kapital*'in ilk cildini, *Brumaire*'i ve *Gotha Programı*'ni, Lassalle'in hayatını ve pek çok yardımcı malzeme-yi okudum ve işe giriştim. Bu aptalca bir girişimdi ve aptalca bir kitap ortaya çıktı.

Biyografisini yazan Haslam'a göre de kitap "hem bir hayli önyargılı hem de yanlış-bilgilerle" doluydu ama *Dostoyevski*'de olduğu gibi, *Karl Marx: Bağnazlık Üzerine Bir Araştırma* da, ortaya çıkan nihai ürün açısından değil, ama araştırmanın yazar üzerinde yaptığı etki açısından önemliydi. *Karl Marx*, 1934 yılında yayınlandı ve Carr'ın tariyografisinde adeta var ile yok arasında bir yer edindi. Bununla birlikte tarih yazıcılığında ya-

pılması gerekenleri değil de yapılmaması gerekenleri göstermesi açısından bir yere sahip olduğu ileri sürülebilir.

Edward Carr, İngiliz Hariciyesi'ndeki görevinden 1936 yılında ayrıldı. Aynı yıl yaklaşık elli aday arasından Galler Üniversitesi Uluslararası Siyaset Kürsüsü'ne Woodrow Wilson profesörü olarak atandı. 1930'larda Avrupa'da "uzlaşmacı" bir siyaset izlenmesinden yana olan ve Hitler Almanyası'na sempatiyle bakan Carr, 1940'lı yıllarda Sovyet yanlısı bir tavır benimseyecektir. Üniversite'deki görevi devam ederken, 1941-46 yıllarında *The Times*'in editör yardımcılığı ve Uluslararası İlişkiler Kraliyet Enstitüsü Müdürlüğü görevlerini yürüttü ve Sovyetler'e yakın başyazılarıyla dikkatleri çekti.

Mikhail Bakunin biyografisi 1937 yılında yayınlandı. Bakunin'in bütün projelerini "ilginç" ve bütün fikirlerini "olağanüstü" bulduğu ve Bakunin'i değerlendirecek siyasal bir pozisyona sahip olmadığı için eleştirildi. Bununla birlikte Carr, Lloyd George hayramı liberallikten, Büyük Bunalım'ın da etkisiyle, Keynesçi bir ekonomik ve toplumsal refah çizgisine doğru evrimleşiyordu. *The Times*'daki yazılarında bu evrimleşme belirgindir.

Birinci Dünya Savaşı'nın aksine Sovyet Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya koyduğu direnç ve sanayileşmede gösterdiği başarı Carr'ı etkilemişti ve Sovyet orduları 1944 yılında Varşova yakınlarına ulaştığında Sovyet Rusya'nın tarihini yazmak düşüncesi kafasına yerleşti. Doksan yıllık hayatının son gününe kadar yürüteceği ve bir düzineden fazla eser vereceği temel projesi bu olacaktır. Bunun için de rahat bir akademik görev bulması gerekecektir. Carr bu görevi, Oxford'un Balliol Kolej'indeki kısa süreli çalışmasından sonra, mezun olduğu üniversitenin, mezun olduğu kolejinde, Cambridge'in Trinity Kolej'inde buldu. Altmış üç yaşında atandığı bu görevde hayatının sonuna kadar çok verimli bir kariyer geçirdi ve Sovyet Rusya ile ilgili önemli eserlerini burada yazdı.

Ancak Carr'ın bir "tarihçi" olarak şöhretinin yaygınlaşması, 1961 yılında Cambridge Üniversitesi'nde, geleneksel G. M. Trevelyan konferansları dizisiyle oldu. Ocak-Mart aylarında verilen ve daha sonra *Tarih Nedir?* adıyla kitaplaştırıldı.

lan bu konferanslarda Carr, klasik tarihçi anlayışın dışına çıkan ve bir bakıma yaklaşık yirmi yıl sonrasının “post-modern tarihçiliği”ne de göz kırpan bir tarih yaklaşımı ortaya koyuyor; tarihte nedensellik ve değişim, özgür irade ve determinizm, birey ve toplumun rolü, öznellik ve nesnellik gibi cananlıcı konularda ilginç tezler ortaya atıyordu. Carr bu konferanslarında, aslında yaklaşık kırk yıl önce Fransa’da *Annales* okulu ile başlayan ama İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra hız kazanan “toplumsal tarihçiliğin” ya da tarihi diğer toplumsal bilimlerle barıştırma girişiminin İngiliz tarihçiliğinde o zaman için yeni sayılabilecek bir örneğini sunuyordu. Carr, tarihsel olguların kuram ve yorumla oluştuğunu söylüyordu. “Olgular çuvala benzer – içine bir şey koymadıkça dik durmaz” diyordu. Tarihi incelemeden önce, tarihçiyi de incelememiz ve bunu onun tarihî ve toplumsal çevresini inceleyerek yapmamız gerektiğini söylüyordu. Ona göre tarih, “geçmişle bugün arasında sü-rüp giden bir diyalog” ya da “tarihçi ile olguları arasında devam eden bir etkileşim süreci”ydi. Carr’a göre tarihçi, “olgularını yorumu ve yorumunu olguları ile sürekli olarak yoğurma süreci içinde” olmalıydı. Ona göre, “tarihin araştırılması, nedenlerin araştırılmasıydı.” Carr, bir tarihçiye “nesnel” denilebilmesi için, (onun) “herşeyden önce, toplumdaki ve tarihteki konumunun sınırlı bakışının üzerine çıkma kapasitesi”ne sahip olması gerektiğini söylüyordu!

Carr’ın tarihçiliğine ilişkin bu hatırlatmaların nedeni, tarihinin, yani kendisinin bu önerilerin pek çoğunu *Karl Marx* biyografisinde uygulayamamış olmasıdır; çünkü henüz bu birikimi kazanmamıştı ve kafası karışıkta. Carr, herşeyden önce, Dışişleri mensubu olduğu günlerde, sipariş üzerine yazdığı kitabın konusunu, Karl Marx’ı, tanımıyordu. Malzemesi sınırlıydı. Marksizmi bilmiyordu. Sınıf savaşı onun için bir tabuydu. Isaac Deutscher’in ifadesiyle,

yalnızca görünüşte değil ama kafa yapısı itibariyle tipik bir İngiliz’di... İngiliz ampirizmine ve rasyonalizmine sonuna kadar batmıştı... kafası soyut diyalektik spekülasyonlardan çok

uzaktı ve dolayısıyla kendi düşünce tarzıyla Marksizm arasındaki engeli aşamıyordu.

Karl Marx'ı yayınladıktan yaklaşık iki yıl sonra *The Times*'a yazdığı "Liberalizmin Kökenleri" adlı makalede ileri sürdüğü aşağıdaki görüşü ömrü boyunca terk etmeyecektir:

Modern, uygar dünyada temel bölünmenin insanlığın mülk sahibi olan ve olmayan sınıfları şeklinde ortaya çıktığı varsayımı tümüyle doğru değildir ve özellikle mülk sahibi olanlar ve olmayanlar arasındaki ayırım çizgisinin sürekli değişen bir çizgi olduğu ya da asla bir çizgi değil de çıkarları ve bağlılıkları şimdi bu yanda şimdi öte yanda olan geniş bir küçük mülk sahipleri kuşağı olduğu için doğru değildir.

1936 Mayıs'ında, "Faşizm" diye yazıyordu, "belgileri ya da sloganları ne olursa olsun, özünde Sovyet sistemi kadar devrimcidir." O yıllarda Carr bir küçük mülk sahibi gibi yazıyordu. Sonraki yıllarda biraz daha radikalleşecek, anti-komünizm yapmayacak, Soğuk Savaş çığırkanı olmayacak ama çağdaşları tarafından "toplumu değil devleti anlattığı" ya da aşağıdan yukarı değil de yukarıdan aşağı bir tarih yazdığı için eleştirilecektir. Ama Carr, insanlığın ilerlemesine olan inancını hiçbir zaman kaybetmedi, bunun somutlaşmış bir biçimi olarak gördüğü Sovyetler Birliği'nin tarihinin bir bölümünü yazmaya çalıştı. Sıradan bir insanın o yaşa erişmekten teselli bulacağı bir yaşta, seksen beş yaşından sonra, bile hâlâ araştırıyor ve yazıyordu. Sovyetler'in 1917'den aldığı öyküsünü, 1930'ların, *Planlı Ekonominin Temelleri*'ne kadar getirdi. Niyeti, "devrimin olaylarının tarihini yazmak değil, fakat onun yarattığı siyasal, toplumsal ve ekonomik düzenin tarihini" yazmaktı. Hayatının sonlarına doğru *New Left Review*'a verdiği bir mülakatta, "ilgili olduğu dönemin olaylarının tüketici bir kaydının peşinde" olmadığını belirtiyor; "belli başlı gelişme çizgilerini biçimlendiren olayların çözümlenmesini sunduğunu" ileri sürüyordu.

Dilimize en az on kitabı çevrilmiş olan Edward Hallett Carr, hiç kuşkusuz 20. yüzyılın önemli tarihçilerinden birisiydi. Ki-

mi yanlışlarına ve yanlışlığına rağmen *Karl Marx* biyografisi de pek çok bilgi aktaran, Marx'ın çoğu kez haklı olduğu "huysuz yanını" sergileyen, zevkle okunan bir çalışmadır. Tarihçinin (Carr) nerede haklı, nerede haksız olduğuna okuyucu karar verecektir. 1960 yılı sonlarında *Times Literary Supplement*'a yazdığı bir yazıda Carr şunları söylüyordu:

...kimi zaman söylendiği gibi olgular kendi adlarına konuşmazlar, ya da konuşsalar bile hangi olguların konuşacağına karar veren tarihçidir – tarihçi meydanı tümüyle onlara bırakmaz. Ve de en bilinçli tarihçinin kararı –ne yaptığı çok iyi bilincinde olan tarihçinin kararı– başkalarının yanlı olarak görülebileceği bir bakış açısı tarafından belirlenir.

Gerçekten de öyle değil midir?

UYGUR KOCABAŞOĞLU